

بس که شنیدی صفت روم و چین
خیز و بیا ملک سنائی بین

دیوان حکیم سنائی

به کوش
دکتر مطاهر مضافا
استاد دانشگاه تهران

تجدید چاپ پس از پنجاه و سه سال با نظارت
دکتر شاهرخ حکمت

فهرست

صفحه	موضوع
ح	نشانه‌های اختصاری
يك تادويست وهفده	يادداشت مصحح شامل سه قسمت :
دو تا پانزده	۱- قول بعضی از تذکره نویسان درباره سنایی
سه	محمد راوندی در راحة الصدور
«	عوفی در لباب الالباب
«	جامی در نفحات
پنج	دولت‌شاه در تذكرة الشعراء
هشت	امین احمد رازی در هفت اقلیم
نه	تقی اوحدی در عرفات
یازده	واله در ریاض الشعراء
«	ابوطالب تبریزی در خلاصة الافکار
دوازده	آذر در آتشکده
سیزده	هدایت در ریاض العارفين و مجمع الفصحاء
شانزده تا هشتاد و سه	۲- ترجمه مختصری از زندگی سنایی:
شانزده	شناسنامه :

صفحه	موضوع
شانزده	نام و نسبت
هفده	زاد گاه
هیجده	خاندان
«	تولد سنائی
نوزده	مدت زندگی
«	سفرهای سنائی
بیست	درگذشت
بیست و دو	علم و اطلاع
بیست و چهار	مخالفت با فلسفه یونان
بیست و پنج	اطلاع از موسیقی
بیست و شش	مذهب
سی	ممدوحان
سی و دو	اثرهای منظوم و منثور
سی و شش	خلق و خوی
«	شهامت انتقاد
سی و هشت	خشم از مردم
سی و نه	در حسرت مردمی و جوانمردی
چهل	ملال از شاعری و شکایت از نداشتن ممدوح شایسته
چهل و دو	لذت از حال
«	استقبال از مرگ
چهل و سه	همت و عزت نفس

صفحه	موضوع
چهل و چهار	برهنه پایی و بی قیدی
چهل و پنج	منع شراب
چهل و شش	طلب می
پنجاه و دو	پرده دری و پیشر می
پنجا و سه	تغییر حال
«	سبب تغییر حال
«	قصه لای خوار
پنجاه و هفت	پسر قصاب
پنجاه و نه	شیخ ابو یعقوب همدانی
شست	عشق مجاز
«	سنایی و زنان
شست و دو	عشق پسران
شست و سه	چند معشوق
«	پسر قصاب
شست و پنج	یار چرم خای
شست و شش	یار حسن نام
«	یار لشگری
شست و هفت	یار میرك نام
شست و نه	یار کلاه دوز
«	عشق ده ساله

موضوع

صفحه

یار گنگ زبان	هفتاد
بیماری معشوق	هفتاد و یک
نامه معشوق	"
رفتار سنائی با معشوقان	"
رفتار دلبران با سنائی	هفتاد و سه
عشق حقیقت	هفتاد و چهار
اعتکاف در میخانه و خرابات	هفتاد و نه
۳. سخن چند درباره شیوه و سبک سنائی	هشتاد و چهار تا دویست و هفده
نظر شبلی نعمانی	هشتاد و چهار
بدیع الزمان فروزانفر	نود و یک
نظر کالی در باره سنائی	نود و دو
ردیف	نود و هشت
قافیه	سد
چند نکته درباره قافیه شعر سنائی	"
وزن	سد و هفت
ویژگیهای شعر سنائی	سد و نه
ترکیب	سد و ده
پیوند مطلب	سد و نوزده
تکرار مضمون	سد و بیست

موضوع

صفحه

حکایت و تمثیل	سد و بیست و سه
شگرد	سد و بیست و پنج
اصطلاحهای قمار	سد و بیست و هشت
طالب شلوار	سد و بیست و نه
توحید و نعت	سد و سی و یک
تأثر از قرآن	سد سی و سه
موعظه و نصیحت	سد سی و پنج
ضرب مثل و تداول عامه	سد و چهل یک
طرح و مضمون و موضوع و تشبیه تازه	سد و پنجاه و چهار
صنعت و التزام	سد و شصت
حذف و تخفیف و تشدید و اسکان و تنافر	سد و هفتاد و دو
چند نکته دستوری	سد و هشتاد و یک
تأثر سنائی از شاعران پیش از خود	سد و هشتاد و شش
غرور و خود ستائی و اعتقاد بخود	سد و نود و هفت
نخستین شعر سنائی	سد و نود و هشت
پیروی شاعران دیگر از سنائی	سد و نود و نه
سپاس و پوزش	دویست و پانزده
☆	
دیباچه دیوان سنائی بانثاء خورشید شاعر	دویست و هیجده تا
☆	
	دویست و سی

صفحه	موضوع
۱ تا ۳۶۳	قصیده های دیوان سنائی
۵۶۲ تا ۳۶۵	فزل و تغزل
۶۲۰ تا ۵۶۵	رباعی
۶۷۲ تا ۶۲۳	ترکیب بند، ترجیع بند و مسمط
۷۴۲ تا ۶۷۴	قطعه ها و قصیده های خرد
	*
	فهرست های دوازده گانه متن و حاشیه دیوان
۷۴۶ تا ۷۴۵	حکیم سنائی
۷۴۶	۱- فهرست نامها و لقبها و کنیتهای کسان
۷۶۲	۲- فهرست نام فرقه ها، طایفه ها، قبیله ها، قومها، دینها، مذاهبها
۷۶۵	۳- فهرست نام جایها
۷۷۰	۴- فهرست نام کتابها و رساله ها
۷۷۳	۵- فهرست نام روزها، ماهها، فصلها، جشنهای ملتی و مذهبی
۷۷۵	۶- فهرست نام ستارگان و صورتهای فلکی
۷۷۹	۷- فهرست نام گوهرها و سنگهای گرانبها
	۸- فهرست نام رستنیها، درختان، گلها و گیاهان، میوه ها
۷۸۱	و محصولات گیاهی
۷۸۷	۹- فهرست نام پرندگان
	۱۰- فهرست آیه ها، خبرها، روایتها، ضرب مثلها مصرعها، بیتها،
۷۹۰	ترکیبها، حرفها، فعلها و عبارتهای عربی

صفحه	موضوع
۸۰۲	۱۱- فهرست واژه ها، نامها و عبارتهای شرح شده در زیر نویس
	۱۲- فهرست مطلع قصیده ها، غزلها و تغزلها، رباعیها، ترکیب
۸۱۳	بند و ترجیع بند و مسمط
	*
۸۷۳ تا ۷۳۷	تکمله و توضیح و استدراک
۸۷۴	فهرست شعرهای مشکوک در دیوان سنائی
۸۷۶	فهرست شعر دیگران در دیوان سنائی
۸۷۸	غلامنامه

وزن دوسه بیت گفتیم، بسمع رضا اصفا فرمود و مرا بدان بستود وحت و تعریض واجب داشت و گفت از اشعار متأخران چون عمادی و انوری و سید اشرف و بلفرج رونی و امثال عرب و اشعار تازی و حکم شاهنامه آنچه طبع تو بدان میل کند قدر دو بیت از هر جا اختیار کن و یاد گیر و بر خواندن شاهنامه مواظبت نمای تا شعر بغایت رسد و از شعر سنائی و عنصری و معزی و رودکی اجتناب کن، هرگز نشنوی و نخوانی که آن طبعهای بلندست طبع تو بیند و از مقصود باز دارد...» (۱)

عوفی در لباب الالباب سدیدالدین یا نورالدین محمد عوفی در تذکره معروف به لباب الالباب مؤلف بسال ۶۱۸ از حکیم سنائی چنین یاد میکند:

«استاد الحکما، ختم الشعرا (۲) مجدالدین آدم السنائی الغزنوی، سنائی که در دیده حکمت روشنائی بود و در حدقه بینائی سنائی چون قلب او همه انس بود بقلب انس منسوب شد (۳) از قعر بحر خاطر خود گنجها نهاد و بدست بیان بر جهانیان گوهر پاشید محققان را از نصاب تحقیق خود نصیبی داد و مذکران را از لطایف الفاظ خود حظی بخشید و راویان را از خزانه لطف خود مستظهر گردانید و حکمرا از بیان خود درخوی خجلت غرق کرد و اشعار او مشهورست و بر زبانهای فضلا مذکور...» (۴)

جامی در نفحات عارف نامدار سده نهم در کتاب نفیس نفحات الانس درباره سنائی مینویسد:

«حکیم سنائی غزنوی قدس الله تعالی روحه، کنیت و نام وی ابوالمجد مجدود بن آدم است وی با پدر شیخ رضی الدین علی لالا ابن عم بوده اند، از کبرای شعرای طایفه صوفیه است و سخنان وی را با استشهاد از مصنفات خود آورده اند و کتاب حدیقه الحقیقت بر کمال وی در شعر و بیان اذواق و مواجید ارباب معرفت و توحید دلیلی قاطع و برهانی ساطعست از مریدان خواجه یوسف همدانیست و سبب توبه وی آن بود که... (۵) در

(۱) راحة الصدور ص ۵۷

(۲) در جای دیگر نیز او را ختم الشعرا خوانده است.

(۳) این مضمون یکی از شعرهای سنائیست.

(۴) لباب الالباب مصحح سعید نفیسی ص ۴۲۸

(۵) حکایت دیوانه لای خوار در قسمت تغییر حال سنائی از نفحات نقل شد بنابراین از تکرار خودداری میکنیم.

۱- قول بعضی از تذکره نویسان درباره سنائی

محمد راوندی در راحة الصدور - عوفی در لباب الالباب - جامی در نفحات الانس - دولت شاه سمرقندی در تذکره الشعرا - امین احمد رازی در هفت اقلیم - تقی - الدین اوحدی در عرفات العاشقین - والده داغستانی در ریاض الشعرا - ابوظالب تبریزی در خلاصه الافکار آذربئیگدلی در آتشکده - هدایت در ریاض العارفین و مجمع الفصحا.

بس که شنیدی صفت روم و چین

خیز و بیا ملک سنائی بین

سنائی از شاعران بزرگ ایرانش و همواره از زمان ظهور تا کنون مورد توجه و بزرگداشت شاعران و ادیبان و سخن سنجان و مورخان و صاحبان تذکره بوده و چه در زمان خود و چه پس از مرگ شهرت و احترام بسیار داشته است احمد غزالی در سوانح چند جا از شعرهای سنائی با استشهاد آورده است؛ ابوالمعالی در کتاب کلیله بهرامشاهی مؤلف بین سالهای ۵۳۶ - ۵۳۹ در چندین مورد بشعرهای حکیم سنائی استشهاد کرده و گاهی آنها را نتیجه و مقطع و گریز گاه حکایت های کتاب قرار داده است که در پایان کتاب بدانها اشاره کرده ام همچنین محمد پسر علی پسر سلیمان راوندی در کتاب موسوم بر راحة الصدور و آیه السرور محمد راوندی در مؤلف بسال ۵۹۹ گذشته از آنکه در چند مورد بشعرهای حکیم سنائی استشهاد کرده در مقدمه کتاب از قول سید اشرف سنائی را از آن دسته از شاعران بلند طبع شمرده است که

دست توفیق کس در تقلید بشعر آنان نرسد «امیر الشعرا و سفیر الکبریا شمس الدین احمد بن منوچهر شصت کله که قصیده تتماج گفته است حکایت کرد که سید اشرف بهمدان رسید در مکتبها میگردید و میدید تا کرا طبع شعرست، مصراعی بمن داد بر آن